

DAVLAT VORISLIGIDA QARZLAR VA SHARTNOMALAR BO'YICHA ADOLAT ME'YORLARI

Sherqo'ziyev Xolmuhammad Sharifjonovich

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy huquq fakulteti

2-bosqich talabasi

E-mail: xolmuhammadsherqoziyev330@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21700218>

Annotatsiya. Mazkur maqolada davlat vorisligida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning o'tishida adolat me'yorlarining o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi davlat vorisligi jarayonida qarzlar va shartnomalar taqsimotiga nisbatan qo'llaniladigan xalqaro-huquqiy yondashuvlarni aniqlash hamda adolat tamoyilining amaliy ahamiyatini baholashdan iborat. Tadqiqotda formal-yuridik, qiyosiy-huquqiy va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, davlat qarzlar va shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishida adolat, mutanosiblik, halollik (good faith) va davlatlar o'rtasidagi kelishuv xalqaro amaliyotning asosiy mezonlari hisoblanadi. Xulosa qilinishicha, adolat tamoyiliga asoslangan yondashuv davlat vorisligi bilan bog'liq nizolarni samarali hal etish, xalqaro huquqning barqarorligini ta'minlash hamda davlatlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: davlat vorisligi, davlat qarzlar, xalqaro shartnomalar, adolat tamoyili, 1978-yilgi Vena konvensiyasi, 1983-yilgi Vena konvensiyasi, xalqaro huquq.

Abstract. This article examines the role of equitable principles in the succession of state debts and treaty obligations under international law. The study aims to identify the legal approaches governing the allocation of state debts and the continuity of treaties in cases of state succession, as well as to assess the practical significance of the principle of equity. The research applies formal-legal, comparative-legal, and systematic analysis methods. The findings demonstrate that equity, proportionality, good faith, and mutual agreement constitute the principal criteria for the distribution of rights and obligations arising from state succession. It is concluded that an equitable approach contributes to the peaceful settlement of succession-related disputes, strengthens legal certainty, and promotes stability in international legal relations.

Keywords: state succession, state debts, treaty succession, equity principle, Vienna Convention of 1978, Vienna Convention of 1983, international law.

Аннотация. В данной статье исследуется роль принципа справедливости при переходе государственных долгов и международных договорных обязательств в процессе правопреемства государств. Цель исследования заключается в определении международно-правовых подходов к распределению государственных долгов и договорных обязательств, а также в оценке практического значения принципа справедливости. В работе использованы формально-юридический, сравнительно-правовой и системный методы исследования. Результаты показали, что основными критериями распределения прав и обязанностей при правопреемстве государств являются справедливость, соразмерность, добросовестность (good faith) и взаимное соглашение государств. Сделан вывод о том, что применение принципа справедливости

способствует мирному урегулированию споров, укреплению правовой определённости и обеспечению стабильности международных правоотношений.

Ключевые слова: правопреемство государств, государственный долг, международные договоры, принцип справедливости, Венская конвенция 1978 года, Венская конвенция 1983 года, международное право.

KIRISH

Davlat vorisligi (state succession) xalqaro huquqning murakkab va ko'p qirrali institutlaridan biri bo'lib, davlat hududi, suvereniteti yoki xalqaro-huquqiy maqomi o'zgargan hollarda huquq va majburiyatlarning yangi davlatga o'tishini tartibga soladi. XX asrning ikkinchi yarmida dekolonizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, federativ davlatlarning parchalanishi va yangi mustaqil davlatlarning vujudga kelishi davlat vorisligi masalalarining xalqaro huquqdagi ahamiyatini yanada oshirdi. Mazkur jarayonlarda davlat mulki, arxivlari, xalqaro shartnomalar hamda davlat qarzlarining huquqiy taqdiri eng ko'p bahs-munozaralarga sabab bo'luvchi masalalar sifatida namoyon bo'ldi [Yuldasheva, 2017, 118-b.].

Davlat vorisligining eng murakkab jihatlaridan biri davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishidir. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, har bir vorislik holati o'zining tarixiy, siyosiy va iqtisodiy xususiyatlariga ega bo'lib, yagona universal yondashuvni qo'llash har doim ham mumkin emas. Shu sababli xalqaro huquqda **adolat (equity)** tamoyili huquq va majburiyatlarni mutanosib hamda oqilona taqsimlashning asosiy mezonlaridan biri sifatida shakllangan [Odilqoriyev, Ochilov, 2007, 267-b.].

Davlat vorisligiga oid xalqaro-huquqiy tartibga solishning asosini **1978-yilgi Davlatlarning shartnomalarga nisbatan vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasi** hamda **1983-yilgi Davlat mulki, davlat arxivlari va davlat qarzlariga nisbatan davlatlar vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasi** tashkil etadi. Ushbu konvensiyalar davlat vorisligining asosiy huquqiy qoidalarini belgilab bergan bo'lsa-da, ularning amaliy qo'llanilishi ko'plab hollarda davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar, xalqaro odat huquqi va xalqaro sud amaliyoti bilan to'ldiriladi. Bu esa davlat vorisligi masalalarida adolat tamoyilining amaliy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

So'nggi yillarda davlat vorisligiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarda xalqaro shartnomalarning davomiyligi, davlat qarzlarining taqsimlanishi hamda davlat mulkiga oid masalalar keng yoritilgan. Biroq mavjud ilmiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, **davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha adolat me'yorlarining o'zaro bog'liqligi, ularning xalqaro amaliyotdagi qo'llanilishi hamda zamonaviy davlatlar tajribasi asosida kompleks baholanishi yetarli darajada tadqiq etilmagan.** Mazkur holat ushbu tadqiqotning ilmiy dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi davlat vorisligi sharoitida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning o'tishini tartibga soluvchi xalqaro-huquqiy normalarni tahlil qilish, adolat tamoyilining mazkur jarayondagi o'rnini aniqlash hamda xalqaro konvensiyalar, davlatlar amaliyoti va ilmiy doktrina asosida mavjud huquqiy yondashuvlarni baholashdan iborat. Tadqiqot natijalari davlat vorisligi bilan bog'liq xalqaro-huquqiy munosabatlarda adolat tamoyilining amaliy ahamiyatini ochib berishga hamda ushbu sohadagi ilmiy qarashlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda davlat vorisligi sharoitida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning o'tishida adolat me'yorlarining qo'llanilishini o'rganish uchun kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini xalqaro ommaviy huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari, davlat vorisligiga oid xalqaro konvensiyalar, xalqaro sud amaliyoti hamda ushbu sohaga oid ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Xususan, tadqiqot davomida davlat vorisligining huquqiy tabiati, davlat qarzlarining taqsimlanish mezonlari va xalqaro shartnomalarning davomiyligiga oid normalar tizimli ravishda o'rganildi [Yuldasheva, 2017, 273-b.].

Tadqiqotda **formal-yuridik (dogmatik) metod** asosiy metodlardan biri sifatida qo'llanildi. Ushbu metod yordamida **1978-yilgi "Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties"** hamda **1983-yilgi "Vienna Convention on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts"** normalari mazmunan tahlil qilindi. Mazkur yondashuv xalqaro-huquqiy normalarning mazmunini, ularning qo'llanish doirasini hamda davlatlar uchun vujudga keltiradigan huquq va majburiyatlarni aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, **qiyosiy-huquqiy metod** qo'llanilib, davlat vorisligining turli shakllari, jumladan davlatning parchalanishi, birlashishi, hudud ajralishi va dekolonizatsiya jarayonlarida davlat qarzlar hamda xalqaro shartnomalarga nisbatan qo'llangan huquqiy yondashuvlar o'zaro taqqoslandi. Mazkur metod orqali xalqaro amaliyotda adolat tamoyilining qanday mezonlar asosida qo'llanilishi hamda davlatlar tajribasidagi umumiy va farqli jihatlar aniqlandi [Odilqoriyev, Ochilov, 2007, 289-b.].

Bundan tashqari, **xalqaro sud amaliyotini tahlil qilish metodi** qo'llanildi. Tadqiqot davomida Xalqaro sud (International Court of Justice) amaliyoti hamda Xalqaro huquq komissiyasi (International Law Commission) tomonidan ishlab chiqilgan hujjatlar tahlil qilinib, ularda davlat vorisligi, xalqaro majburiyatlarning davomiyligi va adolat tamoyiliga oid huquqiy yondashuvlar o'rganildi. Ushbu metod nazariy qoidalarining xalqaro amaliyotda qanday qo'llanilayotganini baholash imkonini berdi.

Shuningdek, **tizimli tahlil va ilmiy sintez metodlari** yordamida xalqaro konvensiyalar, sud amaliyoti hamda ilmiy doktrinada ilgari surilgan qarashlar o'zaro bog'liqlikda o'rganildi. Mazkur metodlar davlat vorisligida qarzlar va shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishida adolat tamoyilining o'rni va ahamiyatini kompleks baholash, shuningdek, xalqaro-huquqiy tartibga solishdagi mavjud yondashuvlarning afzalliklari va ayrim muammoli jihatlarini aniqlash imkonini berdi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar davlat vorisligida qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha adolat me'yorlarining nazariy va amaliy jihatlarini har tomonlama tahlil qilish, xalqaro huquq normalari hamda davlatlar amaliyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash va tadqiqotning ilmiy xulosalarini ishonchli dalillar bilan asoslashga xizmat qildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari davlat vorisligida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning o'tishi qat'iy universal qoidalarga emas, balki xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan prinsiplari, davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar hamda adolat me'yorlariga asoslanishini ko'rsatdi. O'rganilgan xalqaro-huquqiy manbalar davlat vorisligining har bir shakli uchun yagona huquqiy model mavjud emasligini, qarzlar va

shartnomalar taqsimotida har bir holat alohida baholanishini tasdiqlaydi [Yuldasheva, 2017, 131-b.].

1978-yilgi **Davlatlarning shartnomalarga nisbatan vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasi** tahlili natijasida davlat vorisligida xalqaro shartnomalarning huquqiy taqdiri vorislik turiga qarab farqlanishi aniqlandi. Xususan, yangi mustaqil davlatlarga nisbatan "**clean slate**" (**tabula rasa**) tamoyili qo'llanilishi, davlatning parchalanishi yoki birlashishi holatlarida esa ayrim xalqaro shartnomalarning davomiyligi saqlanib qolishi belgilangan. Bu esa xalqaro huquqda shartnomalarning davomiyligini ta'minlash bilan davlat suverenitetini hurmat qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan yondashuv mavjudligini ko'rsatadi.

1983-yilgi **Davlat mulki, davlat arxivlari va davlat qarzlari nisbatan davlatlar vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasini** o'rganish natijasida davlat qarzlari voris davlatga avtomatik tarzda o'tmasligi aniqlandi. Qarzlarning taqsimlanishida davlat mulkining ulushi, iqtisodiy manfaatlar, hududiy o'zgarishlar va davlatlar o'rtasida erishilgan kelishuvlar muhim mezon sifatida e'tirof etiladi. Mazkur holat davlat qarzlari taqsimlashda adolat va mutanosiblik tamoyillarining ustuvor ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Davlatlar amaliyotining tahlili natijasida **Chexoslovakiyaning 1993-yilda Chexiya Respublikasi va Slovakiya Respublikasiga ajralishi** davlat qarzlari taqsimlashning nisbatan muvaffaqiyatli modeli ekanligi aniqlandi. Voris davlatlar tashqi qarzlarni o'zaro kelishuv asosida taqsimlagan bo'lib, bunda aholining soni va iqtisodiy salohiyat asosiy mezonlardan biri sifatida hisobga olingan. Mazkur tajriba xalqaro amaliyotda adolat tamoyilining amaliy qo'llanilishiga misol bo'la oladi.

Tadqiqot davomida **Sobiq Sovet Sotsialistik Respublikalari Ittifoqining (SSSR) parchalanishi** jarayoni ham o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, sobiq ittifoq respublikalari o'rtasida davlat qarzlari va xorijdagi davlat aktivlarini taqsimlash bo'yicha turli yondashuvlar mavjud bo'lgan. Keyinchalik Rossiya Federatsiyasining tashqi qarzlarni o'z zimmasiga olishi hamda xorijdagi davlat aktivlariga nisbatan asosiy huquqlarni qabul qilishi davlatlar o'rtasidagi kelishuvlarning davlat vorisligi jarayonidagi muhim o'rnini namoyon etdi.

Shuningdek, **Sobiq Yugoslaviya parchalangandan keyin** davlat qarzlari va xalqaro moliyaviy majburiyatlarni taqsimlash masalalari xalqaro moliya institutlari hamda voris davlatlar ishtirokidagi muzokaralar orqali hal etilganligi aniqlandi. O'rganilgan materiallar davlat qarzlari taqsimlashda iqtisodiy imkoniyatlar, davlat mulki ulushi va o'zaro kelishuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Xalqaro shartnomalar bo'yicha o'tkazilgan tahlillar davlat vorisligi yuz bergan taqdirda barcha shartnomalar bir xil huquqiy oqibatlariga ega bo'lmasligini ko'rsatdi. Ayniqsa, davlat chegaralarini belgilovchi xalqaro shartnomalar xalqaro barqarorlikni ta'minlash maqsadida odatda o'z kuchini saqlab qoladi. Siyosiy, iqtisodiy yoki texnik xususiyatga ega ayrim ikki tomonlama shartnomalar esa voris davlatlarning o'zaro roziligi asosida qayta ko'rib chiqilishi yoki yangidan tuzilishi mumkin.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, davlat vorisligida adolat me'yorlari faqat davlat qarzlari taqsimlash bilan cheklanmaydi. Ular xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq va majburiyatlarning davomiyligini belgilashda, davlatlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishda hamda xalqaro huquqiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. O'rganilgan xalqaro amaliyotda mutanosiblik, halollik (**good faith**) va o'zaro kelishuv tamoyillari davlat vorisligiga oid masalalarni hal etishda eng ko'p qo'llanilgan mezonlar sifatida namoyon bo'ldi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari davlat vorisligida qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishi har bir vaziyatning o'ziga xos xususiyatlari asosida amalga oshirilishini tasdiqladi. O'rganilgan xalqaro konvensiyalar va davlatlar amaliyoti adolat me'yorlari xalqaro huquqning ushbu sohasida huquqiy aniqlikni ta'minlash, nizolarni kamaytirish hamda davlatlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilayotganini ko'rsatdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari davlat vorisligida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishi qat'iy huquqiy qoidalarga emas, balki xalqaro huquqning adolat, mutanosiblik va halollik tamoyillariga tayanishini tasdiqladi. Bu holat davlat vorisligi masalalarining murakkabligi bilan izohlanadi, chunki har bir vorislik jarayoni o'zining tarixiy, siyosiy va iqtisodiy xususiyatlariga ega. Shu sababli xalqaro huquqda yagona universal modelni qo'llash o'rniga, har bir vaziyatning o'ziga xos jihatlarini hisobga oluvchi yondashuv ustunlik qilmoqda.

Olingan natijalar **1978-yilgi va 1983-yilgi Vena konvensiyalari** davlat vorisligi bo'yicha muhim xalqaro-huquqiy asos yaratganini ko'rsatadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu konvensiyalar barcha davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilinmagan hamda ularda nazarda tutilgan qoidalar har bir nizoni avtomatik ravishda hal qilish imkonini bermaydi. Natijada davlatlar ko'pincha xalqaro odat huquqi, o'zaro muzokaralar va ikki tomonlama kelishuvlarga murojaat qiladilar. Bu holat adolat tamoyilining xalqaro huquqdagi amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Chexoslovakiyaning 1993-yilda ikki mustaqil davlatga ajralishi davlat qarzlarini taqsimlashda adolat tamoyilining muvaffaqiyatli qo'llanilgan namunalaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Mazkur holatda qarzlarining aholining soni va iqtisodiy salohiyatni hisobga olgan holda taqsimlanishi davlatlar o'rtasida uzoq muddatli huquqiy nizolar yuzaga kelishining oldini olgan. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, huquqiy normalar davlatlar o'rtasidagi konstruktiv hamkorlik bilan uyg'unlashgandagina adolatli natijaga erishish mumkin.

Bunga nisbatan **Sobiq Yugoslaviyaning parchalanishi** davlat vorisligida adolat tamoyilini amalga oshirishning murakkabligini namoyon etadi. Siyosiy ziddiyatlar, qurolli mojarolar va iqtisodiy nomutanosiblik davlat qarzlar va xalqaro majburiyatlarni taqsimlash jarayonini ancha qiyinlashtirgan. Mazkur tajriba shuni ko'rsatadiki, xalqaro huquq normalarining o'zi barcha nizolarni bartaraf etish uchun yetarli emas, balki siyosiy barqarorlik va davlatlar o'rtasidagi o'zaro ishonch ham muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot davomida **SSSR parchalangandan keyingi amaliyot** ham alohida e'tiborga sazovor ekanligi aniqlandi. Rossiya Federatsiyasining tashqi qarzlarini o'z zimmasiga olishi va buning evaziga xorijdagi davlat aktivlariga bo'lgan huquqlarni qabul qilishi davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar xalqaro huquq normalarini amaliyotga tatbiq etishning muhim vositasi ekanligini ko'rsatadi. Mazkur tajriba davlat vorisligi jarayonida adolat tamoyili faqat teng taqsimlashni emas, balki tomonlarning manfaatlarini muvozanatlashtirishni ham nazarda tutishini tasdiqlaydi.

Xalqaro shartnomalarga nisbatan olingan natijalar ham muhim ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, davlat vorisligi yuz berganda barcha shartnomalarga nisbatan bir xil yondashuv qo'llanilmaydi. Ayniqsa, davlat chegaralarini belgilovchi shartnomalarning davomiyligini saqlab qolish xalqaro xavfsizlik va hududiy

barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, iqtisodiy yoki siyosiy mazmundagi ayrim shartnomalar voris davlatlarning o'zaro roziligi asosida qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Bu holat xalqaro huquqda barqarorlik va davlat suvereniteti o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan yondashuv mavjudligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot natijalari xalqaro huquq doktrinasidagi mavjud qarashlarni ham tasdiqlaydi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda davlat vorisligi masalalarini hal etishda faqat huquqiy normalarga emas, balki **equity (adolat)** tamoyiliga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki aynan ushbu tamoyil davlatlarning qonuniy manfaatlarini muvozanatlashtirish, xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va xalqaro huquqning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, adolat tamoyili davlat vorisligiga oid zamonaviy xalqaro-huquqiy mexanizmlarning ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot natijalari O'zbekiston uchun ham muayyan ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Davlat vorisligi bilan bog'liq xalqaro tajribani chuqur o'rganish mamlakatning xalqaro shartnomalar, davlat majburiyatlari va xalqaro-huquqiy munosabatlarga oid pozitsiyasini shakllantirishda nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, xalqaro huquqning adolat tamoyiliga asoslangan yondashuvlarini hisobga olish kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xalqaro-huquqiy masalalarni samarali hal etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari davlat vorisligida qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha adolat me'yorlari xalqaro huquqning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omillardan biri ekanligini tasdiqlaydi. Xalqaro konvensiyalar umumiy huquqiy asosni belgilab bergan bo'lsa-da, ularning samarali qo'llanilishi ko'p jihatdan davlatlar o'rtasidagi hamkorlik, o'zaro kelishuv va adolat tamoyilining izchil qo'llanishiga bog'liq. Shu sababli davlat vorisligiga oid xalqaro-huquqiy normalarni rivojlantirishda adolat me'yorlarini yanada aniqroq ifodalash va ularni amaliyotda izchil qo'llash xalqaro huquq oldidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

XULOSA

Mazkur tadqiqot davlat vorisligida davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarning taqsimlanishida adolat me'yorlarining muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. O'rganilgan xalqaro-huquqiy manbalar, davlatlar amaliyoti va ilmiy doktrina davlat vorisligi jarayonida yagona universal yondashuv mavjud emasligini, har bir holatning tarixiy, siyosiy, iqtisodiy va huquqiy xususiyatlaridan kelib chiqib baholanishini tasdiqlaydi. Shu bois davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha huquq hamda majburiyatlarni taqsimlashda adolat, mutanosiblik, halollik (**good faith**) va davlatlar o'rtasidagi o'zaro kelishuv tamoyillari asosiy mezonlar sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida **1978-yilgi Davlatlarning shartnomalarga nisbatan vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasi** hamda **1983-yilgi Davlat mulki, davlat arxivlari va davlat qarzlariga nisbatan davlatlar vorisligi to'g'risidagi Vena konvensiyasi** davlat vorisligini tartibga soluvchi asosiy xalqaro-huquqiy hujjatlar ekanligi aniqlandi. Biroq ushbu konvensiyalar barcha amaliy vaziyatlarni to'liq qamrab olmaydi. Natijada xalqaro odat huquqi, davlatlar o'rtasidagi kelishuvlar va xalqaro amaliyot davlat vorisligi bilan bog'liq masalalarni hal etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, Chexoslovakiya, SSSR va Sobiq Yugoslaviya misollarining tahlili davlat vorisligi jarayonida adolat tamoyilining amaliy qo'llanilishi turli shakllarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Mazkur tajribalar davlat qarzlar va xalqaro shartnomalar bo'yicha majburiyatlarni

taqsimlashda huquqiy normalar bilan bir qatorda davlatlarning o'zaro hamkorligi va konstruktiv muzokaralari ham muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari davlat vorisligi institutini yanada takomillashtirish zarurligini ham ko'rsatdi. Xususan, davlat qarzlari va xalqaro shartnomalar bo'yicha adolat me'yorlarini qo'llashning yagona va aniq mezonlarini ishlab chiqish, xalqaro konvensiyalar normalarini zamonaviy xalqaro munosabatlar talablariga mos ravishda rivojlantirish hamda davlatlar amaliyotida izchil qo'llash xalqaro huquqning barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, davlat vorisligida adolat me'yorlari xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri sifatida davlatlar o'rtasidagi huquq va majburiyatlarning muvozanatli taqsimlanishini ta'minlaydi. Mazkur tamoyilning izchil qo'llanilishi xalqaro huquqiy aniqlikni mustahkamlash, xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va davlatlar o'rtasidagi ishonchni oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, davlat vorisligiga oid xalqaro-huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish va adolat tamoyilining amaliy qo'llanilish doirasini kengaytirish ushbu sohadagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Crawford, J. (2019). *Brownlie's Principles of Public International Law* (9th ed.). Oxford University Press. ISBN: 9780198737445. DOI: 10.1093/he/9780198737445.001.0001. Maqolada foydalanilgan qism: Chapter 19 *Succession to Rights and Duties*, pp. 409–428.
2. Craven, M. C. R. (1998). The Problem of State Succession and the Identity of States under International Law. *European Journal of International Law*, 9(1), 142–162.
3. International Law Commission. (1981). *Yearbook of the International Law Commission 1981*, Vol. II, Part Two. New York: United Nations. Maqolada foydalanilgan qism: pp. 13–57 (draft articles and commentary on succession of States).
4. Kohen, M. G. (Ed.). (2006). *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge University Press.
5. O'Connell, D. P. (1956). *The Law of State Succession*. Cambridge University Press.
6. O'Connell, D. P. (1967). *State Succession in Municipal Law and International Law. Volume I: International Relations*. Cambridge University Press.
7. Odilqoriyev, X. T., & Ochilov, B. E. (2007). *Xalqaro ommaviy huquq*. Toshkent: Yangi asr avlodi. Maqolada foydalanilgan sahifalar: 267–289.
8. Pellet, A. (1992). The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. *European Journal of International Law*, 3(1), 178–185.
9. Shaw, M. N. (2021). *International Law* (9th ed.). Cambridge University Press.
10. United Nations. (1978). *Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties*. Vienna, 23 August 1978. United Nations Treaty Series, Vol. 1946. Maqolada foydalanilgan moddalar: Articles 7–24.
11. United Nations. (1983). *Vienna Convention on Succession of States in Respect of State Property, Archives and Debts*. Vienna, 8 April 1983. Maqolada foydalanilgan moddalar: Articles 31–41.
12. Yuldasheva, G. (2017). *Xalqaro huquq*. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti. Maqolada foydalanilgan sahifalar: 118–135; 273–281.